

**“Iedereen is gek”
Een hinkstapsprongconceptualisering van een Lacanhapax**

Lieven Jonckheere¹

Lacan mét én tegen Freud

In 1978, op een moment dat hij al moeizaam zijn eigen weg doorheen de verknoping van de taal en het genot – niet alleen in het onbewuste, de herhaling, de overdracht en de drift, maar ook in het symptoom en het fantasma – aan het zoeken is, vat Lacan Freud plots heel abrupt samen. Hij stelt inderdaad dat Freud van oordeel is dat, in dichtelijke termen, “alles alleen maar droom is” [*Calderóns La vida es sueño*] en dat iedereen dus, in filosofische termen, gek is [*tout le monde est fou*], in die zin dat iedereen, in psychiatrische termen, in een waan leeft [*tout le monde délire*]. De redenering van Lacan is de volgende: iedereen denkt de waarheid te spreken, het weze in een meesterdiscours (dat de waarheid verkondigt), een universitair discours (dat het weten over de waarheid onderwijst) of een hysterisch discours (dat de waarheid even belichaamt). De waarheidspretentie van elk van die discours is echter alleen maar een waanmiddel om het reële af te weren [*Abwehr* of *défense contre le réel*]. Vraag is natuurlijk wat dat reële dan wel is. Voor Lacan is dat het genot [*jouissance*] – genot dat voor een onherleidbaar geslachtsverschil tussen man en vrouw zorgt, en dat dus met een van zijn bekendste boutades een seksuele verhouding tussen man en vrouw onmogelijk maakt [*il n’y a pas de rapport sexuel*]. Alleen de schizofreen en het psychoanalytisch discours zouden, volgens Jacques-Alain Miller, elk op hun eigen wijze én

1. Lieven Jonckheere is Analyticus met Praktijk (A.P.) van de de New Lacanian School, lid van de Kring voor Psychoanalyse van de New Lacanian School en de World Association of Psychoanalysis – Jonckheere.Lieven@ gmail.com

IEDEREEN IS GEK

met hun eigen resultaten en problemen, dat reële niet via de waarheid afweren, en dat een plaats geven.

Dat volgens Freud iedereen gek is, is de kern van Lacans antwoord, als Miller hem in 1978 vraagt om, tegenover een op til zijnde evaluatie, snel snel een verdediging te schrijven van de aanwezigheid van de psychoanalyse aan de universiteit Paris 8, met het door Lacan in 1974 opgericht Département de Psychanalyse. Via LACAN9 publiceert de vertaling van Lacans antwoord.

De uitspraak “Iedereen is gek” is in Lacans onderwijs een *hapax* gebleven. Dit wil zeggen dat hij Freud slechts éénmaal op die manier heeft samengevat en daar verder in zijn onderwijs of geschriften niet meer expliciet is op teruggekomen.

Jacques-Alain Millers lacaniaanse oriëntatie als hinkstapsprongconceptualisering van Lacanhapaxen

Millers verdienste Miller is niet alleen van die hapax, een beetje in paniek, geprovoceerd te hebben, maar vooral ook dat hij die later, in wat we de lacaniaanse oriëntatie [*orientation lacanienne*] zijn gaan noemen, weer heeft opgepikt en daar systematisch mee aan de slag is gegaan. De lacaniaanse oriëntatie is de manier waarop Miller de verschillende Scholen van de World Association of Psychoanalysis in Lacans onderwijs en geschriften oriënteert. Uit Lacans hapaxen smeedt Miller kompassen. Dat doet hij in een klassiek te noemen hinkstapsprongbeweging, waarbij hij een aantal keren op zo een Lacanhapax terugkomt: de plotse hink, op één been, van het ogenblik van het zien [*instant du regard*], de uitgerekte stap van de tijd om te begrijpen [*temps pour comprendre*] en tenslotte de sprong van het moment om te besluiten [*moment de conclure*]. Daarbij toont Miller telkens aan wat de relevantie van die Lacanhapax is voor de kliniek én de cultuur van vandaag. Door die hapaxen in een aantal tijden te actualiseren, conceptualiseert hij voor het eerst wat bij Lacan uiteindelijk protoconcepten zijn gebleven.

Het prototype van Millers conceptualisering van een Lacanhapax is en blijft de zogenaamde traversering of doorsteek van het fantasma

EDITORIAAL

[*traversée du fantasme* 1964] aan het einde van een analyse, als het punt waarop een analysant, dankzij de eigen analyse, analytisch kan worden².

Ook schoolmakend is Millers poging tot conceptualisering van Lacans notie van de overdrachtsbetekenaar [*signifiant du transfert* 1967] gebleken, als het punt van waaruit een neurotisch symptoom zich tot een analytisch symptoom kan transformeren, in die zin dat het zich in de overdracht herhaalt, en waarop dan ook een analyse kan beginnen³.

Ook op de Lacanhapax “Iedereen is gek” uit 1978 is Miller driemaal teruggekomen, in drie opmerkelijke interventies: het ogenblik van het zien in 1988, de tijd om te begrijpen in 2008 en heel recent, in 2022, wat een moment om te besluiten zou kunnen blijken. Via LACAN 9 gaat in dialoog met die drie tijden van Millers reprise van Lacans “Iedereen is gek ... volgens Freud”.

Jacques-Alain Millers drie reprises van « Iedereen is gek »

Maar vooraleer die 3 tijden in het geval van “Iedereen is gek” te identificeren en te situeren, moet ik toch ook nog even benadrukken dat Miller deze Lacanhapax niet alleen heeft geprovoceerd door Lacan in 1978 te vragen om de positie van de psychoanalyse binnen het universitair onderwijs te verdedigen. Één jaar voordien, in 1977, was Millers tekst *Enseignements de la présentation malades*⁴ verschenen. Daarin tracht hij onder andere diagnostische lessen uit Lacans gevalspresentaties te trekken. De gevalspresentatie is de klassieke didactiek om psychiaters in opleiding met de diagnostiek vertrouwd te maken. Lacan, van opleiding psychiater, zet dat gebruik voort, maar geeft daar, als psychoanalyticus, een twist aan: die gevalspresentaties gebruikt hij niet om de bestaande psychiatrische diagnostiek over te dragen, maar om psychoanalytici te

2. De vraag “Hoe kan een subject dat het radicaal fantasma getraverseerd of doorstoken heeft, de pulsie leven?” [*Comment un sujet qui a traversé le fantasme radical, peut-il vivre la pulsion*] valt in Lacan, J. (1973 [1964]). *Le Séminaire Livre XI (texte établi par J.-A. Miller): Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse* p. 246. Paris: Seuil. Die traversering of doorsteek van het fantasma werkt Lacan later wel uit, maar dan zonder die uitdrukking als dusdanig nog te vermelden cf. Lacan, J. (2001 [1967]). *Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l'École*. In: *Autres Écrits*, pp. 243 ev. Paris: Seuil. Millers eerste stap, of eigenlijk hink, in de conceptualisering van de traversering of doorsteek van het fantasma [*traversée du fantasme*] vinden we in Miller, J.-A. (1982). *Symptôme-Fantasme*. In: *Actes de l'ECF 3*, pp. 13-19.
3. De uitdrukking ‘overdrachtsbetekenaar’ [*Signifiant du transfert S_t*] valt in Lacan, J. (2001 [1967]). *Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l'École*. In: *Autres Écrits*, p. 248. Paris: Seuil. Millers hink in de conceptualisering van de overdrachtsbetekenaar vinden we in Miller, J.-A. (1984). *C.S.T [Clinique sous Transfert]*. In: *Ornicar?* 29, pp. 142-147.
4. 4 Miller, J.-A. (1977). *Enseignements de la présentation de malades*. In: *Ornicar?* 10, pp. 13-24.

IEDEREEN IS GEK

stimuleren om die vanuit hun eigen praktijk of discours te subverteren en om misschien zelfs een psychoanalytische diagnostiek uit te vinden.

Miller ziet Lacan dat via een soort standaard ironische diagnose doen: “Een gek [*fou*] is ... iemand die perfect normaal is!” Van “Iedereen is normaal”, waarbij de normale mens maar een beetje en de gekke mens perfect normaal, is het maar een kleine stap naar de omkering “Iedereen is gek”. Miller merkt bijvoorbeeld op dat de gek, zeg maar de psychoticus, volgens Lacan de verhouding tot de taal etaleert zoals die eigenlijk bij elk spreekwezen speelt, en die voor het spreekwezen dan ook perfect normaal te noemen is. Die normale verhouding tot de taal ziet Lacan in het begin van zijn onderwijs bij de gek tot uiting komen in het zogenaamde mentaal automatisme [*automatisme mental*], met de uitdrukking van zijn leermeester in de psychiatrie de Clérambault⁵, en op het einde, twintig jaar later, in de zogenaamde opgelegde woorden [*paroles imposées*], zoals bijvoorbeeld zijn schrijvoorbeeld Joyce die ervoer⁶. Hamvraag daarbij is en blijft hoe het komt dat een normale mens die automatische werking van de betekenaar [*signifiant*] en detail [*lalangue*] niet opmerkt en daar dus, tegengesteld aan de gek, niet compleet gepreoccupeerd mee is?

Op dat moment, in 1977, gebruikt Miller Lacans gevals-presentaties echter ook om een onderscheid tussen twee ‘perfect normaal’ te noemen psychosen te introduceren. Aan de ene kant de zonet vermelde psychose met mentaal automatisme of opgelegde woorden – die Lacan, in een van zijn gevalsstudies, niet zonder ironie als ‘lacaniaanse psychose’ [*psychose lacanienne*] bestempelt, omdat psychotici die daaraan lijden dat graag uitleggen via een waan die quasi identiek aan zijn eigen linguïstiek [*linguïstiek*] is. Miller noemt die psychosen ‘ziekten van de Ander’ [*maladies de l’Autre*], in de mate dat ze volledig in de greep van de Ander van de taal zitten, dat ze dus voortdurend door het symbolische overspoeld dreigen te worden. Miller stelt nu echter ook voor om vanuit Lacans gevals-presentaties nog een tweede vorm van ‘normale psychose’ te identificeren, die hij ‘ziekten van de mentaliteit’ [*maladies de la mentalité*] noemt en die ik hier even als ‘milleriaanse psychose’ bestempel. Die wordt gekenmerkt door het gevoel van geen greep te krijgen op het eigen denken en voelen, op het eigen spreken en lichaam. Dat is het gevolg van het niet

5. 5 Lacan, J. (1981 [1955-1956]). Le Séminaire Livre III (texte établi par J.-A. Miller): Les psychoses pp. 284 en 346. Paris: Seuil. Zie ook de bijdrage van Lieve Billiet in dit nummer.
6. 6 Lacan, J. (2005 [1975-1976]). Le Séminaire Livre XXIII (texte établi par J.-A. Miller): Le sinthome, p. 95. Paris: Seuil.

EDITORIAAL

voldoende door het symbolische of de Ander van de taal gegrepen zijn, waardoor het imaginaire langs alle kanten kan gaan flodderen. Dat lijkt een voorloper van wat Miller twintig jaar later de ‘alledaagse’ of ‘gewone’ psychose [*psychose ordinaire*] zal noemen, waarbij de loskoppeling van de Ander [*débranchement de l'Autre*] resulteert in typische, vage gevoelens van “geen energie te hebben” en “in de mist te zitten”.⁷

Lacans hapax “Iedereen is gek” uit 1978 lijkt nu inderdaad ook een antwoord op Millers eigenzinnige poging, in 1977, om vanuit Lacans gevals-presentaties beweging te brengen in de klassieke psychiatrische diagnostiek, in de richting van “Alle gekken zijn normaal”.

Welke zijn nu de drie tijden van Millers hinkstapsprongconceptualisering van Lacans “Freud zegt dat iedereen gek is” – drie tijden waarvan via LACAN 9 telkens de sleuteltekst vertaalt, om daar vervolgens de dialoog mee aan te gaan?

Tijd 1. In 1988 opende Miller in Argentinië een congres van een lacaniaanse School die zich daar ook vandaag nog altijd door hem laat oriënteren. Daar heerste op dat moment tja ook weer wat paniek. Freud had de klassieke psychiatrische kliniek niet gesubverteerd, maar overgenomen én verfijnd door daar een aantal ook weer ‘klassiek’ geworden diagnoses aan toe te voegen, waaronder vooral de dwangneurose. Op dat moment was echter duidelijk aan het worden dat Lacans laatste onderwijs de klassieke psychiatrische kliniek mogelijks wel zou kunnen doen uiteenvallen – waarbij men niet goed zag wat dan wel de basis van die nieuwe, lacaniaans te noemen kliniek zou kunnen uitmaken ... Vanuit de notie van veralgemeende verklaring van niet-ontvankelijkheid van het genot [*forclusion généralisée de la jouissance*], die hij het jaar voordien gelanceerd had⁸, stelde Miller, in een interventie met de titel Ironische kliniek, voor om die nieuwe, lacaniaanse kliniek te baseren op de idee dat “Iedereen gek is”, dit wil zeggen dat iedereen het reële van dat genot via een of andere vorm van waan afweert – een universele kliniek van de waan dus, waarbij de differentiële kliniek die van de verschillende vormen van waan wordt.

7. De Georges, Ph., Henry, F., Jolibois, M. en Miller, J.-A. (2005 [1998]). *La psychose ordinaire*. La Convention d'Antibes. Paris: Seuil.

8. 8 Miller, J.-A. (2018 [1987]). *La forclusion généralisée*. In: *La Cause du désir* 99, pp. 131-135. Zie ook de bijdrage van Lieven Jonckheere in dit nummer.

IEDEREEN IS GEK

Tijd 2. In 2008 werd Miller gevraagd om een congres te openen van Canadese collega's, die, in Québec, met groot succes én zelfs mét overheidserkenning, een soort lacaniaanse behandeling van een bepaald type psychose op poten hadden gezet. Miller moet vaststellen dat men zich daar, tegenover de lokale psychose, op een heel andere manier door Lacan laat inspireren dan op dat moment in Frankrijk, vanuit zijn eigen oriëntatie, het geval is. Lacan heeft inderdaad nooit gezegd hoe een psychose nu precies moet behandeld worden, wat we daartegenover moeten doen en laten. Hij heeft enkel een fundamentele vraag gesteld die aan elke mogelijke behandeling van de psychose voorafgaat – de vraag namelijk naar de plaats die een analyticus daarbij in de overdracht inneemt, met de kansen en vooral ook de risico's die daaraan inherent zijn. In antwoord op die culturele diversiteit van de kliniek van de psychosen en de principiële diversiteit van de lacaniaanse behandeling ervan lanceert Miller op dat moment ten tweeden male Lacans freudiaanse “Iedereen is gek”, als een soort *common ground*. “Iedereen heeft het recht om op zijn manier in zijn eigen context gek te zijn en daar op gepaste manier voor behandeld te worden”. Dat werkte hij uit in de lessenreeks getiteld Nergensheid [*nullibiété*].

Tijd 3. In 2022 stelt Miller voor om van “Iedereen is gek” het thema te maken van het XIV°congres, in 2024, van de World Association of Psychoanalysis, die alle door hem georiënteerde scholen samenhoudt. “Iedereen is gek” presenteert hij daarbij als ook weer een soort ironisch alternatief voor wat vandaag als ‘depathologisering’ gepromoot wordt. Die depathologisering is de processie van al die stoornissen [*disorders*] die, in navolging van het grote boegbeeld dat het autisme is, eerst schuw om zich heen spiedend maar heden met geheven hoofd, gehuld in hun door de universitaire psychologie gekleide identiteit [*identity*], het zinkende schip verlaten dat de Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder van de American Psychiatric Association is geworden. De laatste DSM, de DSM-5TM, dateert ondertussen al van 2013 – en het is nog maar de vraag of er überhaupt nog een nieuwe versie komt, met de paar stoornissen die nog resten.

EDITORIAAL

Vanuit de lacaniaanse oriëntatie aan het werk rond “Iedereen is gek”, “Iedereen is gek” en “Iedereen is gek”

via LACAN9 probeert nu op verschillende vlakken, niet alleen klinisch maar ook cultureel, het debat aan te zwengelen rond Freuds onuitgesproken, Lacans eenmaal gezegde en Millers driemaal hernomen “Iedereen is gek”.

Dat doet via LACAN9 door vooreerst een drietal eminente *early adopters* aan het woord te laten, analytici dus die als eersten doorhadden welk punt Millers lezing van “Iedereen is gek” op dat specifieke moment, in die specifieke conjunctuur viseerde.

Voor de eerste tijd is dat Éric Laurent, met zijn tekst Drie enigma's: zin, betekenis, genot (en letter) (1993). Waar Miller voorstelde om de nieuwe, lacaniaanse kliniek te baseren op het principe van een veralgemeende kliniek van de waan, construeert Laurent, als een soort tegenhanger daarvan, een veralgemeende kliniek van het punt waarop die waan antwoordt – en dat is het enigma: zin als enigma, betekenis als enigma, genot als enigma, plus nog eentje, letter als enigma. Iedereen zijn vorm van enigma, waar iedereen dan ook op zijn manier op moet antwoorden.

Met haar tekst, Lacans kliniek van het discours als sociale band, is de Ander van Freuds psychopathologie van het dagelijks leven (2012), nam Marie-Hélène Brousse het voortouw in de tweede tijd. De diversificatie van de kliniek onder ogen zien, betekent dat we voeling hebben met de subjectiviteit van het huidige tijdsgewricht [*rejoindre la subjectivité de son époque*]⁹. En dan zullen we inderdaad vaststellen dat de kliniek alsmaar minder een individuele aangelegenheid en alsmaar meer een kliniek van de sociale band aan het worden is. Elk symptoom kan vandaag de basis van een nieuwe sociale identiteit worden – wat inderdaad ook weer zo een grondslag van de depathologisering is.

Katalysator in de uitwerking van Millers derde reprise van “Iedereen is gek” is Gil Caroz' tekst De nulwaarde van het gek zijn (2023), die als een soort programma voor het XIVe congres van de World Association for Psychoanalysis in februari 2024 fungeerde. In het kader van de ironische depathologisering door de lacaniaanse psychoanalyse, als antwoord op

9. Lacan, J. (1966 [1953]). Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse. In: *Écrits*, p. 321. Paris: Seuil.

IEDEREEN IS GEK

de ideologische depathologisering via de identiteiten, wijst Caroz op drie inzichten of concepten van Lacan met betrekking tot de psychose, die bij nader inzien “veralgemeend kunnen worden tot het spreekwezen als dusdanig, zonder dat dit afbreuk doet aan de klinische waarde van die concepten voor een differentiaaldiagnostiek”.

Zoals we al zagen mogen we vanuit Lacan rustig stellen dat er, in het symbolische register, een soort veralgemeend mentaal automatisme van het betekenaarssysteem speelt – Lieve Billiet werkt dat uit. Het imaginaire register wordt beheerst door een veralgemeende paranoia van het Ik – daar gaat Abe Geldhof op in. Iets minder evident, vanuit Lacan zelf, is de veralgemeende verklaring van niet-ontvankelijkheid [*forclusion*] van het genot, het Ander genot, in het register van het reële – dat brengt Lieven Jonckheere in kaart. Getrouw de borromeïsche topologica, geen drie zonder één, zonder plus, voegt via LACAN 9 daar nog de veralgemening van een vierde, door Lacan vanuit de psychose ontwikkeld inzicht aan toe: het sinthoom speelt niet alleen in de psychose een verknopende rol voor het imaginair van het Ik, het symbolische van de taal en het reële van het genot, maar bij elk spreekwezen – Miquel Bassols vraagt zich af in hoeverre het particuliere spreekwezen, in zijn constructie van de eigen singulariteit via het sinthoom, hinder zal ondervinden van de droom, of de waan, van De Singulariteit van De Mens via de informatietechnologie.

Wendy Dossche, Lien Haustraete, Jana Leers en Marieke Vanderpoorten hebben zich de moeite getroost om, in samenspraak met de redactie van via LACAN9, even in hun door de psychoanalyse georiënteerde praktijk te gaan checken, of en hoe hoe iedereen effectief gek is. Hun klinische vignetten tonen welke *inconceivably private* vormen gek zijn vandaag kan aannemen ...

Om te eindigen kan via LACAN 9 uiteraard niet vermijden om ook even de culturele toer, zeg maar de toer van de discours, op te gaan. Voeling hebben met de subjectiviteit van het huidige tijdsgewricht, heet dat. Geert Hoornaert heeft het over zijn zijn en nog eens zijn, Eva Vanhoorne over geloven geloven en nog eens geloven, Erik Mertens over rechten, rechten en nog eens rechten en de in 2023 overleden Franse schrijver Philippe Sollers, pseudoniem van Philippe Joyaux, over, jawel, schrijven schrijven en uiteindelijk een ander in je plaats moeten laten schrijven.

EDITORIAAL

En in bijlage. Ook onder dat culturele, als een nieuw discours, misschien, valt de psychoanalyticus. Hier neemt die de elegante gedaante aan van drie Analytica's van de School, waarmee Anne Lysy het gesprek aangaat over hun gek zijn, maar dan vanuit het geprivilegieerde punt van het einde van hun analyse bekeken. De vraag is, uiteraard, of en hoe hun analyse beweging in dat gek zijn heeft gebracht. Dossia Avdelidi. Carolina Koretzky. Florencia F.C Shanahan. Één per één per één.